

จิตพล ดวงสุวรรณ. “ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หมากตักน้ำ)” นครศรีธรรมราช. ปีที่ 44 ฉบับที่ 1
มกราคม 2557. หน้า 47-54.

ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หมากตักน้ำ)

นายจิตพล ดวงสุวรรณ
นางสาวปวันรัตน์ พรหมทอง

หมากตักน้ำ เป็นของใช้อย่างหนึ่งของชาวนครศรีธรรมราช ใช้สำหรับตักน้ำ จากห้วย หนอง คลอง สระ ในการทำหมากตักน้ำนั้น ชาวบ้านทางใต้นิยมทำ “หมากจาก” มากกว่าชนิดอื่นๆ คำว่า “หมา” นี้ บางทีก็เรียก ตีหมา หรือ ตีหมา ผู้รู้กล่าวว่าไม่ใช่คำไทยแท้ แต่เป็นคำที่มาจากภาษามลายู คือคำว่าTimba ซึ่งหมายถึงภาชนะตักน้ำที่ทำจากใบจาก หรือ กาบ

หมา ตีหมา ตีหมา เป็นภาชนะตักน้ำอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้ ทำด้วยกาบหรือใบของพืชตระกูลปาล์มที่หาได้ในท้องถิ่น การเรียกชื่อบางครั้งจึงมีชื่อของพืชที่นำมาเป็นวัสดุทำต่อท้ายด้วย เช่น

- ถ้าทำจากใบจากก็เรียกว่า “หมากจาก”
- ถ้าทำจากต้อหมาก (กาบหมาก) ก็เรียกว่า “หมากต้อ”
- ถ้าทำจากกาบเหลาอะโหนดก็เรียกว่า “หมากต้อเหลาอะโหนด” (หรือ “หมากต้อ” เช่นเดียวกัน)

จิตพล ดวงสุวรรณ. “ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หมาดักน้ำ)” นครศรีธรรมราช. ปีที่ 44 ฉบับที่ 1
มกราคม 2557. หน้า 47-54.

แต่บางคนก็ใช้คำว่า “หมา” “ติหมา” หรือ “หมาดักน้ำ” รวม ๆ กันไปโดยไม่คำนึงถึงวัสดุที่ใช้ทำในท้องถิ่น
บางแห่ง

จังหวัดนครศรีธรรมราชมีการใช้คำว่า “หมา” ในความหมายที่กว้างออกไป หมายถึงภาชนะดักน้ำปัจจุบัน
เรียกภาชนะดักน้ำที่ทำด้วยสังกะสี อะลูมิเนียม หรือเหล็กว่า “หมาถัง” หรือ “หมาถัง” ที่ทำด้วยพลาสติกก็เรียกว่า
“หมาพลาสติก” อันเป็นการรักษาชื่อเดิมที่ขึ้นต้นด้วย “หมา” เอาไว้

ในจังหวัดนครศรีธรรมราชมีภาชนะดักน้ำที่ทำทั้งกาบหมาก กาบต้นหลาวโอนและใบของต้นจากแต่ไม่ได้ทำ
ด้วยสิ่งเหล่านี้ในทุกท้องถิ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับในท้องถิ่นนั้นจะมีสิ่งใดที่ใช้ทำ ปัจจุบันนี้แม้ภาชนะดักน้ำที่ทำด้วยสังกะสี
(ซึ่งเรียกว่าถัง) หรือพลาสติกจะเข้าไปแทนที่หมากดักน้ำที่ชาวนครใช้มาแต่โบราณมากขึ้น แต่หมากดักน้ำก็ยังคงมีใช้
กันอยู่ในครัวเรือนไม่น้อย โดยเฉพาะ ‘หมาจาก’ ซึ่งเป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงของชาวบ้านแถบลุ่มน้ำปากพนัง
อำเภอเชียรใหญ่และอำเภอหัวไทร อันเป็นบริเวณที่มีต้นจากขึ้นอยู่ทุกมุม

การทำหมาดักน้ำด้วยใบจาก เริ่มด้วยตัดเอายอดจากซึ่งเป็นยอดอ่อนที่รวมกันแน่นไม่แตกออกเป็นใบ
มาจัดเอาแต่ใบ นำใบไปตากแดดพอมหมาๆ แล้วนำไปสอต การสอตหมากจากต้องคลี่ใบออกข้างหนึ่งแล้วสอตต่อกัน
กลับหัวกลับหางไปเรื่อยๆ จนได้ขนาดตามที่ต้องการจึงรวบหัวรวบท้ายเข้าประสมกันม้วนกลม แล้วใช้ก้านใบจากผูก
ผูกไว้ ก็ได้หมากจากตามต้องการ และถ้าจะให้สวยงามและทนทานก็ใช้หวายหรือค้ำแทง เย็บรอยต่อระหว่างใบจาก
แต่ละใบเพื่อไม่ให้หลุดได้ง่ายด้วย

แนวคิดที่มาและความสำคัญ

ในปัจจุบันเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก และเศรษฐกิจของไทย
ก็เป็นไปตามกระแสทุนนิยม ส่งผลทำให้วิถีชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป พร้อมกับส่งผลทำให้เยาวชนไทยไม่ตระหนักถึง
ความสำคัญของภูมิปัญญาไทย ขาดจิตสำนึกความเป็นไทย

โครงการภูมิปัญญาไทยภาคใต้จึงเป็นแนวทาง/ทางเลือกให้กับคนในชุมชนทางด้านการนำภูมิปัญญาไทยไปใช้
และครั้งนี้ก็ได้ทำโครงการ เรื่องหมาดักน้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ ซึ่งเป็นความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ที่มี
การปรับตัวและนำวัสดุใกล้ตัวมาประดิษฐ์ออกมาเป็นนวัตกรรมใหม่เพื่อใช้สอย ในที่นี้คือการนำกาบของต้นหมาก
มาประดิษฐ์เป็นภาชนะดักน้ำเรียกว่า “หมาดักน้ำ” ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สั่งสมมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย เกิดจากประสบการณ์
หรือการสะสมความรู้ ลองผิด ลองถูก มาหลายยุคหลายสมัย

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเป็นแนวทาง/ทางเลือกให้กับคนในชุมชนทางด้านการนำภูมิปัญญาไทยไปใช้ในการดำรงชีวิต
๒. เพื่อให้คนในชุมชนและเยาวชนไทยตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญา เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทย
และภูมิใจในความเป็นไทย

หมาดักน้ำเป็นเครื่องใช้ของชาวบ้านภาคใต้แทบทุกจังหวัด ส่วนใหญ่ทำจากกาบหมาก ที่เรียกว่า ต้อ
เมื่อทำเสร็จแล้วจึงเรียกว่า หมาด้อ

จิตพล ดวงสุวรรณ. “ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หมากตักน้ำ)” นครศรีธรรมราช. ปีที่ 44 ฉบับที่ 1 มกราคม 2557. หน้า 47-54.

การทำหมากตักน้ำ จากกาบหมากเริ่มด้วยการนำกาบหมากที่มีขนาดพอเหมาะ ตัดส่วนล่างที่เป็นใบออก ถ้ากาบหมากแห้งเกินไปต้องนำไปแช่น้ำให้นิ่มก่อน ม้วนปลายของกาบหมากทั้งสองด้านให้กลม ด้านหนึ่งใหญ่ อีกด้านหนึ่งเล็ก พับทั้งสองด้านขึ้น ใช้ปลายกาบด้านเล็กสอดเข้าไปในรูของด้านใหญ่ แล้วใช้หวายหรือเชือกที่คงทน ผูกยึดไว้

หมากตักน้ำ เป็นของใช้อย่างหนึ่งของชาวนครศรีธรรมราช ใช้สำหรับตักน้ำ จากห้วย หนอง คลอง สระ ในการทำหมากตักน้ำนั้น ชาวบ้านทางใต้นิยมทำ “หมากจาก” มากกว่าชนิดอื่นๆ

หมากจากนอกจากจะใช้ตักน้ำแล้วยังใช้วิดน้ำในเรือ ตักน้ำฝั่ง จากกะทะ ตักน้ำล้างหน้า ล้างเท้า ใช้เก็บสิ่งของต่างๆ นับได้ว่าหมากจากเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกได้อย่างกว้างขวาง ยิ่งไปกว่านั้นหมากจากยังกลายเป็นสินค้าพื้นเมืองที่ชาวต่างถิ่นนำไปใช้เป็นภาชนะใส่ของหรือใช้ปลูกต้นไม้ประดับแขวนซึ่งมีความแปลกตาไปอีกรูปแบบหนึ่ง

ชนิดของหมาก

๑. ชนิดตามลักษณะของการผูกปลายของตัวหมากให้เป็นที่ถือคือ “หมากไผ่” (ไผ่ - ตัวผู้) หมายถึง หมากที่เอาปลายทั้ง ๒ มาผูกไว้ด้วยกัน

๒. “หมากเมีย” (เมีย - ตัวเมีย) หมายถึงหมากที่เอาปลายทั้ง ๒ ข้างมาสอดผูกแนบกัน

ประโยชน์ของหมาก

นอกจากทำด้วยวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่นภาคใต้ และราคาไม่แพงแล้ว ยังเป็นสิ่งที่มีความสมบัติเหมาะสมต่อการใช้อีกหลายประการ เช่น มีน้ำหนักเบา มีที่ยึดถือหรือสำหรับผูก และสามารถตะแคงหรือคว่ำตัวได้เองเพียงแต่วางบนพื้นน้ำ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการคิดที่สัมพันธ์กับการใช้ของชาวบ้าน หมากจึงเป็นภาชนะที่นิยมใช้กันทั่วไปในภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ตักน้ำในบ่อ ในสระ หรือในพัง ซึ่งผู้ใช้ไม่ต้องออกแรงกระตุกเหมือนการใช้ภาชนะสมัยใหม่อื่นๆ นอกจากนั้นชาวบ้านยังใช้หมากในทางอื่นๆ อีก เช่น ใช้วิดน้ำเรือ ตลอดจนใช้ตักน้ำอย่างเช่น ภาชนะตักน้ำอื่น ๆ ทั่วไปด้วยหมากเป็นเครื่องใช้ตักน้ำที่ทดแทนการใช้ขันน้ำพลาสติก หรือขันน้ำจากวัสดุสังเคราะห์อื่นๆ โดยหาง่าย ไม่เสียค่าใช้จ่ายเพราะวัสดุได้มาจากธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำ

๑. กาบหมาก / ยอดจาก
๒. หวายหรือเชือก
๓. ไผ่ไผ่

จิตพล ดวงสุวรรณ. “ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หมาดักน้ำ)” นครศรีธรรมราช. ปีที่ 44 ฉบับที่ 1
มกราคม 2557. หน้า 47-54.

หอสมุดแห่งชาติ
นครศรีธรรมราช

ขั้นตอนการทำหมาดักน้ำ

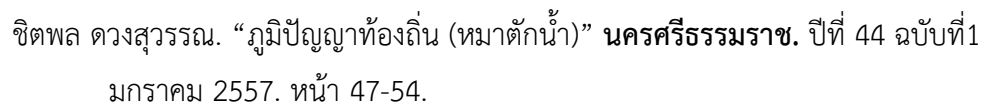
หมาดักน้ำที่ทำมาจาก “จาก”

๑. ตัดเอายอดจาก โดยใช้ยอดอ่อนของใบจากที่ใบยังรวมกันแน่นไม่แตกออก ตัดออกมาเป็นใบๆ

๒. นำยอดจากที่ได้คัดเลือกมาตัดเอาใบที่เห็นว่ามียอดที่จะนำมาทำหมาดักน้ำได้

A photograph showing several long, thin, green, cylindrical objects, likely plant stems or roots, laid out horizontally on a light-colored, textured surface. The objects are arranged in a slightly overlapping manner, showing their natural green color and smooth texture.

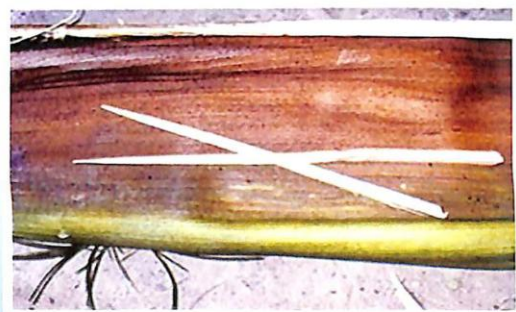
จิตพล ดวงสุวรรณ. “ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หมากตักน้ำ)” นครศรีธรรมราช. ปีที่ 44 ฉบับที่ 1
มกราคม 2557. หน้า 47-54.

๖. เสร็จสมบูรณ์พร้อมใช้

หมากตักน้ำที่ทำมาจาก “หมากต้อ(กาบหมาก)”

๑. เลือกกาบหมากสุก ซึ่งเป็นกาบที่ไม่อ่อนและไม่แห้งเกินไป ความกว้างประมาณ ๑๐ เซนติเมตร ความยาวประมาณ ๓๐-๓๕ เซนติเมตร พร้อมกับเตรียมไม้ไผ่เพื่อไว้รับน้ำหนักตรงส่วนด้ามของหมากตักน้ำ

แต่หมาดักน้ำก็ยังคงมีใช้กันอยู่ในครัวเรือนไม่น้อย โดยเฉพาะ หมากจาก ซึ่งเป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงของชาวบ้าน
แถบลุ่มน้ำปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่และอำเภห้วยไทร อันเป็นบริเวณที่มีต้นจากขึ้นอยู่ชุกชุม

ประโยชน์ที่ได้รับ

๑. ทราบถึงประวัติและวิธีการทำหมาดักน้ำภูมิปัญญาของชาวภาคใต้
๒. เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และรักษามรดกวัฒนธรรมนิยมประเพณี
และวัฒนธรรมของท้องถิ่น
๓. ได้มีความรู้และยอมรับในความคิดสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษ
๔. สามารถนำความรู้นี้มาเป็นตัวอย่างในการปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้
๕. บุคคลทั่วไปในชุมชนและเยาวชนไทยตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญา เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทย
และภูมิใจในความเป็นไทย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง หมาดักน้ำเพื่อประกอบการศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑. ข้อเสนอแนะทั่วไป
 - ๑.๑ ควรจะนำผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ไปปรับใช้ หรือบอกต่อคนในชุมชนอื่นๆที่สนใจเพื่อ อนุรักษ์
และสืบสานต่อไป
 - ๑.๒ ควรจะนำผลการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้เผยแพร่ให้กับบุคคลที่สนใจ หรือเยาวชนเพื่อนำไปพัฒนา
ความคิดของเยาวชนสมัยใหม่ ให้รู้จักใช้ความคิดบวกกับการหันกลับมามองวัสดุในท้องถิ่น แล้วสร้างสรรค์มา
เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ตามที่บรรพบุรุษได้ทำต่อกันมา
๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป
 - ๒.๑ ควรจะได้ศึกษา รูปแบบวิถีชีวิตว่าการประกอบอาชีพเป็นอย่างไร และควรจะได้ศึกษาข้อแตกต่าง
จากหลายๆ ชุมชนเพิ่มเติม

